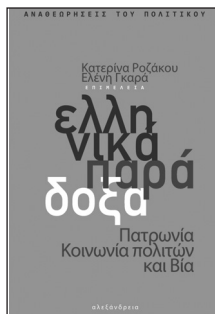

ότι ο Parsons το διασκεδάζει. Δυστυχώς, δεν μπορώ να φανταστώ πώς η παιχνιδιάρικη υποψία χιούμορ με την οποία γράφει θα ήταν δυνατόν να αποδοθεί σε άλλη γλώσσα. Είναι σαφώς ευτύχημα που κυκλοφορεί το βιβλίο σε ελληνική μετάφραση και μάλιστα καλή, εφόσον όμως υπάρχει επιλογή, το συγκεκριμένο βιβλίο είναι καλό να διαβαστεί στα αγγλικά.

Εκ πρώτης όψεως, το βιβλίο είναι ευανάγνωστο, ευχάριστο και χορταστικά αφηγηματικό. Η προσιτή μορφή του ενδέχεται, σε μια συντηρητική θεώρηση, να μην καθιστά την επιστημονική εγκυρότητα του πονήματος άμεσα αντιληπτή· στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για υποδειγματική συνθετική εργασία. Ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας καταφέρνει να αποστάζει πληροφορίες από χιλιάδες τεκμήρια σε λίγες σελίδες, κρατώντας όλη την ουσία, μοιάζει ταχυδακτυλουργικός. Ιδίως, μάλιστα, αφού καταφέρνει στο πλαίσιο ενός εγχειρήματος που βασίζεται σε πεπερασμένο υλικό να μην παγιδευτεί στον θετικισμό που συχνά εγκλωβίζει παπυρολογικές μελέτες. Η συνολική θεώρηση του πλαισίου και των δομών της περιόδου που μελετάει ο Parsons και η πολυσχιδής ανάλυση του σχετικού υλικού, πέρα από το ότι δικαιολογεί την παρουσίαση του βιβλίου του σε περιοδικό κοινωνικών επιστημών, προσφέρει ένα εξαιρετικό και εύληπτο παράδειγμα για την παραμελημένη στη χώρα μας άρρηκτη σχέση μεταξύ παπυρολογίας και ιστορίας.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΚΙΝΤΙΔΗΣ

Για το βιβλίο: Κατερίνα Ροζάκου / Ελένη Γκαρά (επιμ.), *Ελληνικά παράδοξα: πατρωνία, κοινωνία πολιτών και βία*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, 495 σ.

Το παράδοξο και ο κανόνας

Ο τόμος *Ελληνικά παράδοξα: πατρωνία, κοινωνία πολιτών και βία* εκδόθηκε τον Σεπτέμβριο του 2013, υπό την επιμέλεια της Κατερίνας Ροζάκου και της Ελένης Γκαρά, από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Πρόκειται για το πρώτο μέρος μιας τρίτομης σειράς, η οποία φέρει τον γενικότερο τίτλο *Αναθεωρήσεις του Πολιτικού*,

Ο Δημήτρης Γκιντιδής είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής στην έδρα Mary Seeger O'Boyle του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών Seeger στο Πανεπιστήμιο Princeton των ΗΠΑ. (dg19@princeton.edu)

παραπέμποντας στο ομώνυμο επιστημονικό συμπόσιο που είχε πραγματοποιηθεί στη Μυτιλήνη το 2007 και από το οποίο προκύπτουν τα κείμενα αυτής της σειράς. Η έκδοση του τόμου πραγματοποιείται εν μέσω μιας συγκυρίας, της «ελληνικής κρίσης», η οποία φέρει διαφορές ως προς την περίοδο κατά την οποία έγινε η πρώτη συγγραφή των κειμένων –μια εποχή αθωότητας, όπως σημειώνει ο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης στον πρόλογό του.

Η συζήτηση περί του ελληνικού παράδοξου, στην οποία ο τίτλος του τόμου με έξυπνο τρόπο κάνει αναφορά, δεν είναι πολιτικά ουδέτερη, αλλά ούτε και καινούρια. Στην εποχή της «κρίσης», οι λόγοι της πολιτικής εξουσίας επικαιροποίησαν τον συνεχή αναστοχασμό πάνω στις αποκλίσεις και τις συγκλίσεις μεταξύ του (εθνικού) παράδοξου και του (δυτικού) κανόνα· και σε αυτό έγκειται η καιρία παρέμβαση του παρόντος εκδοτικού εγχειρήματος. Σημείο εκκίνησης αποτελούν τρεις κεντρικές έννοιες –*κοινωνία πολιτών, πατρωνία και βία*–, οι οποίες εν πολλοίς πλαισίωσαν το διαχρονικό αίτημα της πολιτικής εξουσίας περί εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού. Υπό το καθεστώς της «κρίσης», συνεχίζουν να τροφοδοτούν τον λόγο περί ελλειμματικότητας της ελληνικής κοινωνίας, όπως σημειώνουν στην εισαγωγή τους οι επιμελήτριες του τόμου και ο Γιάννης Γιαννιτσιώτης. Η συνείδηση της διττής δυναμικής αυτών των εννοιών –ως κατηγορίες του κανονιστικού λόγου αλλά και ως αφετηρίες προς αποδόμηση και ανάλυση– είναι εμφανής στη στοχοθέτηση του τόμου. Τα κείμενα συνομιλούν με αυτή την ευρύτερη προβληματική και κινούνται στην πλειοψηφία τους σε αυτή την κριτική κατεύθυνση. Έχουν ταξινομηθεί από τις επιμελήτριες με βάση δύο άξονες. Το συμπληρωματικό ζεύγος κοινωνία πολιτών/πατρωνία οριοθετεί το πρώτο μέρος, ενώ η έννοια της βίας αποτελεί τον δεύτερο θεματικό άξονα.

Το κείμενο των Χρήστου Λυριντζή και Ευθύμιου Παπαταξιάρχη ανοίγει τη συζήτηση περί πατρωνίας και κοινωνίας πολιτών μέσα από μια ιστορικοποίηση της μελέτης του πολιτικού στην Ελλάδα, με βασικό σημείο αναφοράς τους κλάδους της πολιτικής επιστήμης και της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Ξεκινώντας την αναδρομή τους από τις πρώτες έρευνες στη μεταπολεμική Ελλάδα, οι συγγραφείς σημειώνουν τις διαφορετικές ιδεολογικές και επιστημολογικές διαδρομές που συνέκλιναν παρ' όλα αυτά στην αναπαραγωγή ενός συγκεκριμένου πλαισίου έρευνας, αναδεικνύοντας τις πελατειακές σχέσεις, την «ιδιαιτερότητα» του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού ή την «υπερτροφία» του ελληνικού κράτους σε κυρίαρχες υποθέσεις εργασίας. Γενικότερα, θα μπορούσε να προσθέσει κάποιος, η μελέτη των τρόπων παραγωγής των σχέσεων εξουσίας στη μεταπολεμική Ελλάδα διαμορφώθηκε υπό το βάρος ενός διαρκούς δυτικοκεντρικού και αξιολογικά φορτισμένου συγκριτικού ερωτήματος. Ο κλάδος της πολιτικής επιστήμης από τη δεκαετία του 1980 ενσάρκωσε εν πολλοίς αυτό το προηγούμενο εξελικτισμού, υιοθετώντας την έννοια του εκσυγχρονισμού, στην ευρωαμερικάνικη φιλελεύθερη εκδοχή του, ως επιτακτικό ερώτημα και ταυτόχρονα επιτακτική λύση. Αντίθετα, όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, την ίδια περίοδο ο κλάδος της κοινωνικής ανθρωπολογίας ακολούθησε μια διαφορετική διαδρομή, παρακολουθώντας τη γενικότερη αναλυτική στροφή στον μεταδομισμό και αντίστοιχα αποστασιοποιούμενος από την αναπαραγωγή κανονιστικών λόγων και μια στενά νοούμενη αντίληψη του πολιτικού. Οι δύο συγγραφείς καταδεικνύουν, λοιπόν, με αυτή την ιδιαίτερα κριτική αναδρομή της όρους μέσα από τους οποίους η μελέτη του πολιτικού και της πολιτικής στη σύγχρονη Ελλάδα υπήρξε θεματολογικά, μεθοδολογικά και ιδεολογικά καταμερισμένη, τουλάχιστον μεταξύ των κλάδων της πολιτικής επιστήμης και της κοινωνικής ανθρωπολο-

γίας. Αυτό συνεπάγεται μια σειρά ανοιχτά ερωτήματα για τις μελλοντικές μελέτες περί πολιτικού, μεταξύ των οποίων, θεωρώ, τη δυνατότητα του κλάδου της πολιτικής επιστήμης να ενσωματώσει αναλυτικά την οπτική των σχέσεων εξουσίας και ανισότητας, και τη δυνατότητα της κοινωνικής ανθρωπολογίας να εντάξει στο πεδίο έρευνας και ανάλυσης της τη στενά νοούμενη πολιτική εξουσία, πέρα από θεματολογικούς περιορισμούς.

Το κείμενο του Roger Just έρχεται να θέσει αναστοχαστικά αυτή την απουσία της πολιτικής στην ανθρωπολογία μέσα από μια διαφορετική διάσταση. Συζητώντας τη θέση της πολιτικής στις εθνογραφίες του ελληνικού χώρου, ο συγγραφέας επισημαίνει την ελλιπή ανάγνωση της δράσης των κοινωνικών υποκειμένων υπό το πρίσμα εθνικών κομματικών δικτύων και δηλωμένων ιδεολογικών αντιπαράθεσεων. Αυτή η απουσία συνδεόταν και με μια σειρά κλαδικών κοινών τόπων, αναφορικά με τα νοούμενα ως θεματολογικά όρια της κοινωνικής ανθρωπολογίας αλλά και συγκεκριμένες θεωρήσεις της κοινωνικής δράσης μέσα από τα σχήματα της κοινότητας, της συγγένειας και του ατόμου. Όπως καταλήγει ο συγγραφέας, αντιστρέφοντας τα ερωτήματα και προχωρώντας σε μια σύνθετη και δυναμική ανάγνωση, μπορούμε να αναλύσουμε τις κομματικές και ιδεολογικές στρατεύσεις ως δυνάμεις κινητοποίησης που όρισαν την αναπαραγωγή αλλά και τον μετασχηματισμό παραδομένων κοινωνικών σχέσεων.

Το επόμενο κείμενο του Δημήτρη Σωτηρόπουλου προέρχεται από τον χώρο της πολιτικής επιστήμης και πραγματεύεται τις πελατειακές σχέσεις και την κοινωνία πολιτών ως δυο διαφορετικές μορφές συγκρότησης της σχέσης κράτους και κοινωνικών υποκειμένων στη μεταπολιτευτική Ελλάδα. Σημείο τομής, κατά τον ίδιο, αποτελεί η ανάδειξη ισχυρών κομματικών μηχανισμών από τη δεκαετία του 1980 και ο μετασχηματισμός των μέχρι τότε προσωπικών συναλλακτικών σχέσεων πολιτικών-πολιτών σε ένα νέο πλαίσιο συλλογικών (κομματικών) αλληλεξαρτήσεων και παροχής κρατικών ωφελημάτων – τις «γραφειοκρατικές πελατειακές σχέσεις». Αντίθετα, ο συγγραφέας εντοπίζει την ανάδειξη διαφορετικών, νέων συλλογικοτήτων ή δικτύων σχέσεων, τις οποίες ορίζει ως φορείς της κοινωνίας πολιτών. Κατά τον συγγραφέα, οι οργανώσεις που εντάσσονται στην κοινωνία πολιτών φέρουν γενικευτικά, μη μεριστικά αιτήματα. Με αυτή την έννοια, αντιπροσωπεύουν μια διαφορετική συγκρότηση συλλογικών σχέσεων σε σχέση με τις γραφειοκρατικές πελατειακές σχέσεις. Σε αυτό το σημείο θεωρώ ότι μπορούν να τεθούν και κάποια περαιτέρω ερωτήματα. Η θέση περί ιδιαίτερου χαρακτήρα των συλλογικών σχέσεων στην Ελλάδα, σε σχέση με το θεωρητικά ισχύον δυτικό πρότυπο, θα επωφελούνταν από μια πιο εκτεταμένη συγκριτική αναφορά σε πραγματολογικό ή βιβλιογραφικό υλικό που να καταδεικνύει όντως τη θεωρούμενη αυξημένη συναλλακτική φύση του ελληνικού συστήματος σχέσεων. Δεύτερον, η χρήση του όρου πελατειακές σχέσεις με την έννοια μιας ανταλλακτικής σχέσης παραπέμπει στην ανάγκη κριτικής αναθεώρησης του (φιλελεύθερου) ιδεότυπου της ισότιμης ανταλλακτικής πράξης. Τρίτον, η επιμονή στις «συναλλαγές» κράτους και πολιτών μέσα από το ζήτημα της πρόσληψης ανέργων, των συνδικαλιστικών παραχωρήσεων ή των χρηματικών μεταβιβάσεων σε κυρίαρχα κομμάτια της κοινωνίας συνεπάγεται μια οπτική όπου απουσιάζει η διερεύνηση της υλικότητας των (φυσικοποιημένων και δομικών) σχέσεων κράτους και κυρίαρχων τάξεων/πολιτών. Τέλος, ο όρος συνολικό/γενικευτικό αίτημα, που χρησιμοποιεί μεταξύ άλλων ο συγγραφέας για να ορίσει τις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών, θα επωφελοόταν, θεωρώ, από την αναφορά της γκραμσιανής προβληματικής του κοινωνικού ορισμού του οικου-μενικού, ως προϊόντος φυσικοποιημένων συσχετισμών εξουσίας

και κεντρικού στοιχείου της εκάστοτε ηγεμονίας. Η μελέτη του λόγου περί οικουμενικότητας ή ανιδιοτέλειας θα επέτρεπε περαιτέρω να αναδειχθούν οι κοινωνικές καταβολές, οι πολιτικές ευαισθησίες και οι δυνατότητες των φορέων της «ελληνικής κοινωνίας πολιτών», ειδικά με βάση την έννοια του μεταυλιστικού αιτήματος που πολύ σωστά επισημαίνει ο συγγραφέας.

Ο Δημήτρης Σταματόπουλος πραγματεύεται την ιστορική διαδρομή των κανονιστικών προτύπων περί της σχέσης κράτους και κοινωνίας μέσα από τις φιλοσοφικές και ιστορικές θεωρήσεις της σχέσης κράτους και εκκλησίας στον ευρωπαϊκό χώρο από τον 17ο αιώνα. Συνολικότερα, ο συγγραφέας εισάγει ένα καίριο προβληματισμό, ο οποίος εν πολλοίς υπερβαίνει τη διχοτομία κράτος/κοινωνία πολιτών. Τόσο στην ευρωπαϊκή δύση όσο και στην ανατολή, η κεντρικότητα των εννοιών του κράτους και της εκκλησίας στο ερώτημα τι είναι κοινωνία παραπέμπει σε διαφορετικές εκφάνσεις μιας κοινής προβληματικής: πρόκειται για την πορεία μέσα από την οποία οι κοινωνικοί όροι ύπαρξης του υποκειμένου συγκροτούνται πολιτικά, μετατιθέμενοι έξω από το πεδίο δράσης του, είτε μέσω της κοσμικής ή της μεταφυσικής διαμεσολάβησης.

Το κείμενο της Εύας Καλπουρτζή τοποθετείται και αυτό στον κλάδο της ιστορίας, αλλά ακολουθεί μια διαφορετική λογική μικρής κλίμακας, μελετώντας τη διάδραση πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας κατά τον 17ο αιώνα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συγγραφέας επικεντρώνεται στην ιδιαίτερη εννοιολόγηση μιας ανταλλαγής μεταξύ του Πατριαρχείου Κων/πολης και του ηγεμόνα της Βλαχίας Βασίλειου Λούπου με όρους ισστιμίας, όπως καταγράφηκε στο *Χρονικό των Σερρών*. Εισάγει την έννοια του αντιπραγματισμού (της μη χρηματικής ταυτόχρονης ανταλλαγής) ως ενός τρόπου κατασκευής μιας ισότιμης ανταλλαγής μεταξύ δυο φορέων εξουσίας. Σύμφωνα με την ίδια, η κατηγορία του αντιπραγματισμού είναι η πιο δόκιμη μορφή απόκρυψης ή εξισορρόπησης των σκοπιμοτήτων και αναγκαιοτήτων που λανθάνουν πίσω από κάθε ανταλλαγή, σε σύγκριση με την αγοραπωλησία, αλλά ακόμα και τον δωρισμό. Αυτή η πρόταση είναι πραγματικά γόνιμη για έναν περαιτέρω διάλογο περί του στρατηγικού χαρακτήρα των ιθαγενών εννοιολογήσεων της κάθε ανταλλαγής.

Τα επόμενα τρία κείμενα προέρχονται από τον χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Η Φωτεινή Τσιμπιρίδου επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στη συγκρότηση της σχέσης κράτους και πολιτών στην περιοχή της Θράκης, αναλύοντας τη φαντασική θέσμιση μιας τέτοιας σχέσης, σε άμεση συνάρτηση με τις υλικές και πρακτικές της διαστάσεις. Πέρα, δηλαδή, από μια λογοκεντρική ανάλυση των μύθων και της κοσμολογίας του εθνικού κράτους, καλούμαστε να επανεξετάσουμε την υλικότητά του. Το κείμενο της Τσιμπιρίδου αναδεικνύει την αναπαραγωγή της κρατικής εξουσίας στην περιοχή της Θράκης, τόσο μεταξύ πλειονοτικών όσο και μειονοτικών υποκειμένων, ως απτή και καθημερινή συνθήκη που διαμορφώνει (αλλά και διαμορφώνεται από) πρακτικές, ενσώματες εμπειρίες και υλικές εξαρτήσεις. Χαρακτηριστικότερη ίσως περίπτωση είναι οι λεγόμενοι τουρκοδίατοι, δηλαδή κοινωνικά υποκείμενα των οποίων η δράση εξαρτιόταν από την αναπαραγωγή αυτής της κυρίαρχης συνθήκης ανταγωνιστικών εθνικισμών. Απέναντι σε αυτή τη σχετικά παγιωμένη κατάσταση, σημειώνει η συγγραφέας, η συγκυρία της δεκαετίας του 1990 σήμανε στον χώρο της Θράκης την εισαγωγή μιας σειράς κρατικών και ευρωπαϊκών πολιτικών περί διασυννοριακής συνεργασίας και κοινωνίας πολιτών, που έθεσαν το ενδιαφέρον ζήτημα της αλληλεπίδρασης κατεστημένων κρατικών εθνικισμών με θεωρούμενες «αντιεθνικιστικές» πρακτικές νεοφιλελεύθερης κυβερνητικότητας.

Αυτοί οι καινούριοι κανονιστικοί λόγοι της δεκαετίας του 1990 αποτελούν σημείο σύνδεσης με το επόμενο κείμενο της Κατερίνας Ροζάκου, αναφορικά με τις δράσεις ενός σωματίου αλληλεγγύης προς πρόσφυγες, στο κέντρο της Αθήνας. Η συγγραφέας ξεκινά από τον ορισμό της κοινωνίας πολιτών ως μιας ιδέας με συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές συνδηλώσεις, αλλά παράλληλα αποφεύγει την ανάγνωση των καινούριων πρακτικών εθελοντισμού μέσα από το πρίσμα μιας ιστορικής τομής ή μιας απλής διάχυσης πολιτικών. Αντίθετα, ακολουθώντας το προηγούμενο της εθνογραφικής μελέτης των πρακτικών ανιδιοτέλειας και συνάφειας στον ελληνικό χώρο, αναδεικνύει την αλληλεπίδραση των νέων μορφών διαχείρισης της αλληλεγγύης με παλιότερες σχέσεις και κατασκευές της εξωοικιακής κοινωνικότητας: το υπό μελέτη σωματίο εθελοντών αποτελούσε συνέχεια και εν πολλοίς αναπαρήγε τις μορφές άτυπης κοινωνικότητας μιας παλιάς εξαρχιώτικης παρέας, με αριστερές και αντιαυταρχικές καταβολές. Η συγγραφέας ταυτόχρονα αναδεικνύει μια εννοιολόγηση της αλληλεγγύης ως ανιδιοτέλειας, έξω από το άμεσο πεδίο κοινωνικής συνάφειας των δρώντων υποκειμένων, θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το ζήτημα της αμήχανης σχέσης των νέων πρακτικών αλληλεγγύης με την παραδοσιακή ανιδιοτέλεια της φιλανθρωπίας. Αυτή ακριβώς η δύσκολη συμβίωση των νέων μορφών εθελοντισμού με τις εικόνες της παραδοσιακής συντηρητικής φιλανθρωπίας βρίσκεται και στο επίκεντρο του κειμένου της Αλεξάνδρας Μπακαλάκη. Η έρευνά της αφορά στην περίπτωση ενός σωματίου υποστήριξης φτωχών οικογενειών στη Θεσσαλονίκη. Η συγγραφέας επισημαίνει ότι απέναντι στον πατερναλισμό και τις πρακτικές ελεημοσύνης των παραδοσιακών φιλανθρωπικών σωματείων, οι εθελοντές αντιπαρέβαλλαν μια διαφορετική, «επιστημονική» αντίληψη της υποστήριξης, η οποία έθετε στο επίκεντρο την έννοια της προσωπικής αυτοβελτίωσης, τόσο για τους υποστηριζόμενους αλλά και τους ίδιους τους εθελοντές. Την ίδια στιγμή, επισημαίνει η Μπακαλάκη, η έννοια της αυτοβελτίωσης ή η προσφυγή σε «επιστημονικές» μεθόδους δεν αναιρούσε τη θέαση αυτής της σχέσης εθελοντών-υποστηριζόμενων με τους όρους μιας οικογενειακής σχέσης, έστω στη νεότερη ιδεατή εκδοχή της οικογένειας, όπου η αυτονομία και η ατομική ευθύνη των μελών της εγγυάται τη λειτουργικότητα του ιεραρχικού συνόλου. Συνολικότερα, τόσο το κείμενο της Μπακαλάκη όσο και οι συνεισφορές της Κατερίνας Ροζάκου και της Φωτεινής Τσιμπρίδου, αναδεικνύουν τη συγκρότηση θεωρούμενων δημόσιων πρακτικών σε άμεση συνάρτηση με θεωρούμενα πεδία της ιδιωτικότητας, είτε πρόκειται για τη βιωμένη εμπειρία της υλικής εξάρτησης είτε για τους οικείους αξιακούς κώδικες της παρέας και της αγωγής.

Το δεύτερο μέρος του τόμου εστιάζει στην ανάλυση των πρακτικών βίας, στις συγχρονικές και διαχρονικές διαστάσεις τους. Ο Thomas Gallant εισάγει τη συζήτηση, επισημαίνοντας ότι τα τελευταία χρόνια αυτή η θεματική αποτελεί ένα πεδίο όπου η ιστορική έρευνα έχει αρχίσει να ενσωματώνει εργαλεία και αναλυτικές συνεισφορές της κοινωνικής ανθρωπολογίας (και αντιστροφώς). Ο συγγραφέας τονίζει τη σημασία της ανάδειξης των κοινωνικών συμφραζομένων που καθορίζουν σε κάθε περίοδο και κάθε κοινωνικό περιβάλλον τις νοηματοδοτήσεις της βίας αλλά και τη συλλογική δυναμική της. Χρησιμοποιώντας την έννοια των «πολιτισμών βίας», με επίγνωση του κινδύνου υποστασιοποίησης του ενέχου α-χρονικές πολιτισμικοκεντρικές προσεγγίσεις, διατυπώνει μια γενική πρόταση για την περαιτέρω κατεύθυνση αυτού του διακλαδικού διαλόγου, εν προκειμένω τη συσχέτιση των πρακτικών διαπροσωπικής βίας με συλλογικές μορφές (βίαιης) δράσης. Το κείμενο της Έφης Αβδελά τοποθε-

τείται επίσης σε μια συνολική θεώρηση της ανθρωπολογικής και ιστορικής συνεισφοράς στη συζήτηση περί βίας. Η ρευστότητα του κοινωνικού ορισμού της βίας αλλά και οι κοινωνικές της διαστάσεις, όπως το φύλο ή η κεντρικότητα του κράτους στην παραγωγή της, αποτελούν διαρκή ερωτήματα που αποτυπώνονται σε τρεις κεντρικές θεματικές περί της βίας στον ελληνικό χώρο, εν προκειμένω στη ληστεία κατά το 19ο αιώνα, την πολιτική βία στη δεκαετία του 1940, και στις μεταβαλλόμενες συναινετικές νοηματοδοτήσεις περί νόμιμης βίας στην Ελλάδα σε μια διαχρονική διάσταση. Η συγγραφέας εντοπίζει και στις τρεις αυτές θεματικές κυρίαρχα πολιτικοκοινωνικά διακυβεύματα, που παραπέμπουν σε ευρύτερους ανταγωνισμούς περί ορισμού του κοινωνικού στην Ελλάδα, με κυριότερα ερωτήματα τη θεωρούμενη αδυναμία του ελληνικού κράτους να επιβάλλει το μονοπώλιο της βίας στην επικράτειά του και τις φυγόκεντρες πρακτικές βίας των ελλήνων πολιτών. Η υπέρβαση αυτών των δυο ηγεμονικών ερωτημάτων προϋποθέτει καταρχάς μια κριτική ανάγνωση των ιδεοτύπων περί (δυτικού) κράτους/κοινωνίας καθώς και της κατάχρησής τους στα πλαίσια ενός διάχυτου εξελικτισμού. Ταυτόχρονα, η συγγραφέας τοποθετείται υπέρ μιας ανάγνωσης της βίας (ακόμα και της «απλά» διαπροσωπικής) όχι ως προ-πολιτικής ή α-πολιτικής, αλλά αντίθετα ως άμεσα συναρτώμενης με τη διαρκή επανασυγκρότηση του πολιτικού.

Αυτή η γόνιμη αναζήτηση των σχέσεων του πολιτικού με φαινομενικά μη-πολιτικές πρακτικές βίας διατρέχει τα κείμενα του Άρη Τσαντηρόπουλου και της Ράνιας Αστρινάκη, που επικεντρώνουν στις πρακτικές βίας στον ευρύτερο ορεινό χώρο της Κρήτης. Ο Τσαντηρόπουλος προκρίνει μια θεώρηση των πρακτικών βίας μέσα από τη χρήση των εννοιών του habitus και των στρατηγικών συσσώρευσης και επιβεβαίωσης συμβολικού κεφαλαίου μεταξύ ανταγωνιστικών (συγγενικών) δικτύων. Με αυτή την έννοια, απομακρύνεται από τη συζήτηση περί ιδεολογιών βεντέτας, αλλά πολύ περισσότερο εντοπίζει μια πρακτική αίσθηση της βίας μεταξύ των τοπικών κοινωνικών υποκειμένων. Η δουλειά του Τσαντηρόπουλου έχει ιδιαίτερα συγχρονική διάσταση και θέτει τις βάσεις για μια ευρύτερη συζήτηση, π.χ. όσον αφορά στην προτεραιότητα του συμβολικού επί του υλικού ειδικά σε «εξισωτικές» κοινωνίες ή τις πρακτικές βίας ως ενός κλειστού ανταγωνισμού με τη δικιά του εσωτερική λογική (στην οποία το κράτος και η εθνική πολιτική φαίνεται να υπάγονται ή να αποτελούν εργαλειακές προεκτάσεις).

Το επόμενο κείμενο της Ράνιας Αστρινάκη επικοινωνεί σε μεγάλο βαθμό με αυτό του Άρη Τσαντηρόπουλου, δίνοντας μια διαφορετική διάσταση στο ερώτημα περί απουσίας του κράτους. Μέσα από μια ιστορικοποιημένη προσέγγιση, η συγγραφέας αναδεικνύει ακριβώς την κεντρικότητα του κράτους και των πολιτικών στρατευσεων στον επαναπροσδιορισμό των νοημάτων, των πρακτικών και των συσχετισμών βίας σε τοπικές κοινωνίες της Κρήτης. Το παράδειγμα της επιλεκτικής εφαρμογής των κρατικών πολιτικών κατά της ζωοκλοπής εις βάρος πολιτικών αντιφρονούντων είναι ενδεικτικό και πραγματικά αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους αυτή η κατάσταση εξάρσεως όζυνε ποιοτικά τη βία, ανέτρεπε τους όποιους εξισωτικούς όρους στην τοπική κοινωνία και μετέτρεπε τη ζωοκλοπή από μοιβαίο παιχνίδι αναγνώρισης σε τεχνολογία εξουσίας προς όφελος του κράτους αλλά και συγκεκριμένων τοπικών δικτύων. Το κράτος δεν ήταν απόν από τις πρακτικές βίας στην ορεινή Κρήτη και αντίστοιχα η «τοπική κοινωνία» δεν αποτέλεσε ένα ενιαίο υποκείμενο απέναντι στις πολιτικές καταστολής ή τους διαύλους προνομιακής συνδιαλλαγής.

Τα κείμενα του Πολυμέρη Βόγλη και της Ρίκης Βαν Μπούσχοτεν πραγματεύονται τη δεκαετία του 1940 και τις πρακτικές βίας στον ελληνικό χώρο επί Κατοχής και Εμφυλίου πολέμου –με βασική αναφορά τη διχοτόμηση μεταξύ «δεξιάς» και «αριστερής» βίας (κατά κύριο λόγο στην εμφύλια διάστασή τους). Ο Πολυμέρης Βόγλης εστιάζει στην κεντρικότητα του «άμαχου πληθυσμού» στις στρατηγικές των αντιπαρτιθέμενων ελληνικών ένοπλων δικτύων επί Κατοχής και κατά την πρώτη περίοδο του Εμφυλίου. Αυτή η κεντρικότητα δεν συνεπαγόταν ίδιες στρατηγικές, αλλά αντίθετα τα διαφορετικά πολιτικο-ιδεολογικά πλαίσια της κάθε παράταξης και οι διαφορετικές σχέσεις που διατηρούσαν με το μεγαλύτερο μέρος του άμαχου πληθυσμού καθόριζαν και τις διαφορετικές πρακτικές του. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση αναδεικνυαν μια συγκεκριμένη κοινωνική και τοπική λογική της βίας. Κάτι τέτοιο θα αλλάξει άρδην, σημειώνει ο συγγραφέας, με τη στρατιωτικοποίηση της σύγκρουσης από το 1947, δηλαδή την οργανωτική συγκρότηση των αριστερών ανταρτών σε ΔΣΕ και την ανάληψη της κρατικής ένοπλης δράσης εκ μέρους του Εθνικού Στρατού. Αυτή η εκατέρωθεν στρατιωτικοποίηση της σύγκρουσης σήμανε νέες μορφές βίας έξω από τα παλαιότερα τοπικά πλαίσια νοηματοδότησής της.

Αυτά ακριβώς τα τοπικά πλαίσια κατανόησης και επιτέλεσης της βίας είναι η θεματική την οποία πραγματεύεται και η Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στο κείμενό της. Η συγγραφέας αναλύει τη βία ως μήνυμα έναντι αντιπάλων αλλά και παρατηρητών, μέσα από παραδείγματα όπου εντοπίζει επιτελεστικές λειτουργίες, ιδιαίτερα ως (εκατέρωθεν) επιδείξεις κρατικής εξουσίας. Ταυτόχρονα, θεωρώ ότι η δουλειά της Βαν Μπούσχοτεν καταδεικνύει τη χρησιμότητα αλλά και τα όρια της αναλυτικής χρήσης των «κοινών πολιτισμικών πλαισίων» μεταξύ αντιπαρτιθέμενων, συνδέοντας τις επιτελέσεις της βίας όχι μόνο με τους κοινά αποδεκτούς κώδικες, αλλά και με τις διαφορετικές πρακτικές ανάγκες και πολιτικο-ιδεολογικές τοποθετήσεις (όπως πολύ χαρακτηριστικά αποτυπώνει στη χρήση της σεξουαλικής βίας μονομερώς από τη δεξιά παράταξη). Τέτοιες περιπτώσεις ίσως καθορίζουν και τα πεδία σύγκλισης και απόκλισης της ελληνικής περίπτωσης (και αντίστοιχων πολιτικών εμφύλιων συρράξεων) με συγκρούσεις στις οποίες το εθνικό ή θρησκευτικό στοιχείο είναι κυρίαρχο.

Το τελευταίο κείμενο του τόμου ανήκει στην Πηνελόπη Παπαηλία και πραγματεύεται τη σχέση ανάμεσα στις νέες οπτικές τεχνολογίες και τη θεαματοποίηση της βίας. Αυτή η οπτικοποίηση της βίας, όπως σημειώνει η συγγραφέας, δεν αφορά μόνο στην εργαλειοποίηση της οπτικής τεχνολογίας από την κρατική εξουσία ή τα κατεστημένα μήντια. Αντίθετα, η συγγραφέας εντοπίζει μια διάχυση και ενεργή αναπαραγωγή πρακτικών θέασης, καταγραφής και αναισθητοποίησης (ή και συνειδητής). Το κείμενο επικεντρώνει στις περιπτώσεις βίας (οπτικοποιημένης και μη) κατά μεταναστών, οι οποίοι, κατά την περίοδο «ευημερίας» του ελληνικού κράτους και της ελληνικής οικονομίας στη δεκαετία του 1990, έφεραν μια σειρά συνθήκες που τους καθιστούσαν κατεξοχήν Άλλους. Στον αντίποδα του έλληνα άντρα κυρίαρχου πολίτη, η γυναίκα μετανάστρια έφερε τις ταξικές, έμφυλες και εθνικές ιδιότητες του κυριαρχούμενου υποκειμένου. Με αυτή την έννοια, οι σημερινές πολιτικές οπτικοποιημένης βίας, με χαρακτηριστικότερη την πρόσφατη διαπόμπευση οροθετικών γυναικών από το ελληνικό κράτος, φέρουν μια γενεαλογία που υπερβαίνει τη χρονική τομή ευημερία/κρίση.

Με αυτό το τελευταίο κείμενο επαναφέρεται το ζήτημα της ερευνητικής παραγωγής εν μέσω θλιβερών παρόντων. Στη σημερινή Ελλάδα, πρόκειται για τη γενικευμένη εμπειρία της «κρίσης», η οποία αποσταθεροποίησε παραδοχές και προσανατολισμούς

που είχαν ορίσει μεγάλο μέρος της ερευνητικής παραγωγής τις τελευταίες δεκαετίες. Ο παρών τόμος φέρει αυτή την αναστοχαστική επίγνωση, περί του ιστορικά και κοινωνικά τοποθετημένου χαρακτήρα των εκάστοτε ερωτημάτων. Συμπυκνώνει μια δεδομένη συγκυρία και δυναμική της ακαδημαϊκής παραγωγής και αναδεικνύει τη διαρκή συνομιλία του επιστημονικού λόγου –είτε στις πιο συγχρονικές είτε στις πιο ιστορικές διάστάσεις του– με τα πολιτικά διακυβεύματα της κάθε περιόδου. Ταυτόχρονα, τα πολύ αξιολογικά κείμενα που απαρτίζουν αυτόν τον πρωτότυπο και σημαντικό τόμο αποτυπώνουν μια κριτική στάση, η οποία έγκειται τόσο στην αποδόμηση «δυτικών κανόνων» και «ελληνικών παραδόξων», όσο και συνολικότερα στην ανάλυση κοινωνικών σχέσεων και δυναμικών πέρα από επιβαλλόμενες κανονιστικές υποθέσεις εργασίας ή συνταυτίσεις με θεσμικούς λόγους και πολιτικές. Με αυτή την έννοια, ο παρών τόμος αποτελεί μια ουσιαστική παρέμβαση στη δύσκολη πορεία διαπραγμάτευσης των ορίων μεταξύ επιστημονικής παραγωγής και πολιτικής εξουσίας. Δημιουργώντας πεδίο για νέα και διαφορετικά ερωτήματα, ανοίγει τη συζήτηση για τις περαιτέρω κατευθύνσεις της κοινωνικής έρευνας στη σύγχρονη Ελλάδα.

Για το βιβλίο:

Artemis Cooper, *Πάτρικ Λη Φέρμορ: μια περιπέτεια*, μτφρ. Ηλίας Μαγκλίνης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2013, 635 σ.¹

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

Ευχαριστώ το Μουσείο Μπενάκη και τις εκδόσεις Μεταίχμιο για τη διπλή –ή μάλλον τριπλή– ευκαιρία να παρουσιάζω συνάμα την συγγραφέα (κυρίαρχος δράστης), τον μεταφραστή και φυσικά το αντικείμενο, δηλαδή το υποκείμενο του πόθου, τον Patrick Leigh Fermor.

Ο Στέφανος Πεσμαζόγλου διδάσκει στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.